

JAN JAKUB ZLÁMANÝ: TEORIE SUR – VÝCVIKOVÁ KOMUNITA JAKO NÁHRADNÍ RODINA

Disertační práce – FF UK v Praze, katedra psychologie

Vedoucí práce: Doc. Oldřich Čálek, CSc.

Oponent: Doc. MUDr. PhDr. Kamil Kalina, CSc.

OPONENTSKÝ POSUDEK

1. Vymezení vybraných pojmů

Hned v oddílu 1.1. narážím na hrubě nepřesnou a zkreslující citaci své publikace: Kalina (2008, str. 21) nic takového nemá ani na stránce 21, ani kdekoli jinde. To není zrovna dobrý začátek ...

V dalších oddílech první části mě zaráží nezakotvenost „výcvikových“ struktur (komunita, skupina) v obecných „terapeutických“ konceptech. Je jasné, že ve svých *cílech* výcvik v psychoterapii není psychoterapeutická léčba, výcviková skupina není skupinová psychoterapie, výcviková komunita není terapeutická komunita. V *procesech, metodách a účinných faktorech* jde však pouze o speciální aplikaci původních a základních terapeutických konceptů.

Pro smysluplné zařazení výcviku „typu SUR“ by autorovi mohla posloužit kapitola 6 (a zejména 6.4) v mé citované publikaci a dále stať: Kalina, K. (2011). SUR v proudu terapeutických komunit. In: Růžička, J. [ed.], (2011). Komunitní a skupinová psychoterapie v české perspektivě. Kapitola 1. Praha: Triton. ISBN: 978-80-7387-467-4. Celá tato hodnotná kolektivní monografie vzniklá pod vedením doc. Růžičky, jenž je, tuším autorovým šéfem, zcela uniká pozornosti.

Oddíl 1.13 Fáze výcviku ve mně vzbuzuje značný nesouhlas s uvedeným modelem, v němž změna rolí účastníků vede k přenosovým zmatkům. To však nelze vytýkat autorovi práce, který tento model pouze zkoumá. Je však ke škodě věci, že mu nevádí pouze model zkoumat a nediskutovat o něm.

2. Psychoterapie jako nový civilizační fenomén

V této části autor cituje zajímavé pasáže z prací postmoderních levicových sociologů i jejich odpůrců, v jejich interpretaci je však podle mého soudu zcela mimo. Psychoterapie není žádným novým civilizačním fenoménem; pokud se autor

odkazuje na českého existenciálního psychoterapeuta Čálka, měl by mít na zřeteli aspoň to, že i existenciální psychoterapeutické směry vznikaly ve zcela jiném společenském kontextu (vyrovnávání se s katastrofickými zkušenostmi 2.světové války). Závěr, který autor činí, totiž že „vznik a rozvoj terapeutických komunit je reakcí na globální společenské změny“ je zcela nesmyslný. Prozrazuje, že autor nezná historii terapeutických komunit ani historii systému SUR a plete si terapeutickou komunitu s komunitou občanskou. Je pravda, že se přitom opět odvolává na doc. Čálka jako na vedoucího své práce, ale není úplně v pořádku názory vedoucího práce takto nekriticky přejímat.

3. Vzdělávání v psychoterapii v zahraničí i u nás

Oddíl 3.1 prezentuje několik přijatelných myšlenek, jinak je však velmi povrchní. Autor mě tam zase cituje, sice s nepřesným letopočtem 2004 (je to ta publikace z r. 2008, opět str.21 - přečetl více než tuto stránku??), ale nezdá se mi, že by „generické hledisko“ opravdu používal a rozuměl mu. Navíc by se slušelo uvést, že jde o nepřímou citaci, protože na předchozí stránce 20 (ta možná zůstala nečtená ...) je jako autor pojmu uvedený De Leon.

V oddílu 3.2, zejména na str. 30, se autor opět dopouští řady simplifikací. Píše „Krise rodiny je dalším z mnoha důvodů, proč jsou terapeutické komunity v zájmu odborné veřejnosti. Psychoterapeuté si toto nebezpečí uvědomují a přicházejí s terapeutickou komunitou jako s alternativou k rodinným vztahům, tzv. náhradní rodinou.“ Cituje přitom práci Kooymana (český překlad 2004, původní práce 1993), kde se Kooyman zabývá TK pro drogově závislé v 60.-80 letech minulého století: „náhradní rodina“ proto, že těžcí toxikomani, kteří v té době tvořili většinu klientely TK, žádnou vlastní rodinu nemají. Kdyby kolega Zlámaný citoval jiné autory, např. Camplingovou a Haiga z r. 2001 a jejich teorii sekundárního emočního vývoje v TK (též in Kalina, 2008, kapitola 15, od strany 14, tj. na jiných stránkách než předtím citovaná str. 21), tak budiž, ale tohle je vskutku povrchní zjednodušení. Autor se navíc mýlí, když se domnívá, že se odborná veřejnost o TK nějak více zajímá. Píše o nich ve světě i u nás jen hrstka autorů takřka výhradně z okruhu TK, existuje jediný mezinárodní časopis (neimpaktovaný), TK jsou obecně spíše pokládány za zastaralý, málo srozumitelný a neefektivní model (viz např. zpráva Cochrane Collaboration asi z r. 2009).

V dalším textu na své str. 30 si autor opět plete pojmy: termíny jako „komunitní péče, komunitní sociální práce“ apod. nemají s TK vůbec nic společného - jsou to způsoby práce v přirozeném prostředí pacientů/klientů využívající zdrojů občanské komunity.

V oddílu 3.3 mě autor zase cituje, že terapeutické komunity nějak rozdělují. Pak jde ovšem stejnou zobecňující cestou jako já ve své knize z r. 2008, budiž mu přáno. Ale hodnotím pozitivně, že v dalších oddílech skutečně definuje nezpracované téma – komunita s více terapeutickými skupinami a vztahy mezi nimi navzájem a k celku komunity. Vrací se k tomu např. na str. 166. Také oceňuju, že se (str. 35) odpoutává od vlivu vedoucího své práce a jeho kritice „psychodynamického paradigmatu“, protože jistý psychodynamický koncept asi musí ve své práci použít. Toto účelové zdůvodnění však není nijak teoreticky podloženo. Ostatně, Čálkova kritika je zastaralá a psychodynamicko-existenciální rozměr je v současné psychoterapii významným protipólem rozměru kognitivně behaviorálního. Autor by to mohl vědět.

V oddílu 3.3.3 kvituji, že autor někde vylovil pojem „large group“ málo známého skupinového analytika Patricka La Maré, zjevně si však s ním neví rady a osciluje mezi skupinově analytickým pojem „large group“ jako označením pro **nestrukturovaný** terapeutický přístup ke skupině s větším počtem členů, pojmem „terapeutická komunita“ jako označením pro **strukturovaný** terapeutický přístup ke skupině s větším počtem členů, a sociálně psychologickým pojmem „velká skupina“, který nezobrazuje metodu, ale jen počet členů.

4.-7.

Tyto části se zabývají vlastním autorovým výzkumem. Obecně pokládám kvalitativní přístup za neobyčejně plodný právě v oblasti psychoterapie. Pokud základním cílem disertačních prací je doložit schopnost vědecké práce, pak je zde na místě podotknout, že výzkumná část tento cíl splňuje. Autor projevuje metodologickou erudici a zručnost, vše podrobně vysvětluje a dokumentuje a vcelku věrně se pohybuje v rámci metodologického postupu „zakotvené teorie“.

Za nejdůležitější pokládám, že jednotlivé okruhy autorova výzkumu mají docela hodnotné a zajímavé výstupy, např. změny účastníků v průběhu výcviku, fáze výcviku, použité psychoterapeutické metody, způsoby vedení skupin a komunit apod. Celý oddíl 7.2 obsahuje pozoruhodné poznatky – aspoň pro mne jako pro dlouholetého vedoucího výcvikových komunit „typu SUR“ ve sdružení/institutu SUR, i

když autor popisuje a zkoumá poněkud odlišný „typ SUR“ než je ten, ve kterém se pohybují. Už jenom kvůli možnosti nahlédnout, jak se to dělá jinde, jsem rád, že jsem práci kolegy Zlámaného mohl číst.

Autor se v oddílu 5.5 zabývá etickými aspekty výzkumu, který z velké části stojí na analýze intimních osobních výpovědí účastníků výcviku. Nepokládám to však za uspokojivé. Kolega Zlámaný analyzoval velké množství závěrečných absolventů výcviku BIG SUR – jak se k nim ale dostal? Podle Kodexu výcviku komunit BIG SUR (viz příloha 1, čl. 6) je zde povinná mlčenlivost závazná pro frekventanty i lektory i po ukončení výcviku. Dal mu každý z nich informovaný souhlas s využitím pro tento výzkum? Nebo existuje jakási dohoda mezi jednotlivými frekventanty a absolventy výcviku BIG SUR a pořádajícím institutem VIAP, o níž by se souhlas se zveřejněním a využitím pro výzkum mohl opřít? Může autor jedno či druhé doložit, když už takový dokument nepřipojil přímo ke své dizertační práci, jak by se slušelo nebo jak je povinen? V jaké vztahu je kolega Zlámaný k výcviku BIG SUR – je jeho absolventem či lektorem? Vzhledem k vysoké míře intimity sdělení, s nimiž autor pracuje, musím konstatovat, že etické aspekty výzkumu jsou ošetřeny nedostatečně.

8. Diskuse a závěr

Autorovy poznatky z výzkumu částečně přispívají k porozumění změnám v psychoterapii, zejména skupinové, vztahům v psychoterapeutické skupině, způsobům vedení apod. Očekával jsem, že tomto kontextu také budou diskutovány. Bohužel, nejsou. Jen namátkou vybírám téma způsobů vedení – tady by se slušelo odkázat na známý výzkum prof. Stanislava Kratochvíla, uváděný v jeho opakovaně vydávaných knihách o skupinové psychoterapii, ale tato dosti relevantní publikace není ani v seznamu literatury. Také je opomenuto pojednání zmíněného klasika české psychoterapie o výzkumu v psychoterapii (v publikacích *Psychoterapie a Základy psychoterapie*, opět v mnoha vydáních).

Literární kontext, ve kterém autor v části 8.2 svůj výzkum opravdu diskutuje, se navíc jeví jako značně zkreslený. Autor opět špatně cituje a zjednodušuje. Příkladem budiž odkaz na práci Claire Wigfall (2001), kterou ale nemá v seznamu literatury; tato práce, kterou jsem překládal, pojednává o psychiatrii, psychoterapii a výcvikových komunitách SUR za komunistického režimu, tj. ve zcela jiném společenském kontextu. Dále mi na str. 172 připisuje neexistující výrok z neexistující publikace

(Kalina 2010); nikdy jsem o BIG SUR nepsal, výrok se týká Skálova léčebného systému pro alkoholiky v Apolináři.

Vcelku souhlasím s tučně vyištěnou větou na str.172, i když to, jak autor dospěl k pojetí výcvikové i terapeutické komunity jako „terciární rodiny“, pokládám za diskutabilní (viz výše poznámky k oddílu 3). Zcela šokující je ale pro mne náhle se vyskytnuvší tvrzení, že práce s výcvikovou i terapeutickou komunitou je „strukturovaná sociální práce.“ Strukturovaná, do značné míry ano. Ale sociální? Nemá autor zase na mysli „komunitní sociální práci“, která ale s TK nemá nic společného (viz výše poznámky k oddílu 3)?

Lze souhlasit s tím, že „teorie SURu dosud nebyla nikde uceleně rozpracována“ – já sám jsem o systému SUR trochu něco napsal, ale nemyslím, si, že jsem vůbec kdy měl ambice uceleně rozpracovat jeho teorii. Kolega Zlámaný asi tyto ambice měl, k určitému nástinu „teorie SURu“ skutečně dospěl, nicméně nakonec za nejčennější a nejvíce inspirativní pokládám otázky a pochybnosti, které uvádí právě v části 8.2., navzdory tomu, že diskuse tak trochu „visí ve vzduchu“ a metodologie „zakotvené teorie“ dospívá k teoreticky nezakotveným výstupům.

Závěr posudku

Jak jsem výše uvedl, pokládám za směrodatné, že základním cílem disertačních prací je doložit schopnost vědecké práce. Musím s politováním konstatovat, že kolega Zlámaný doložil svou schopnost vědecké práce pouze ve výzkumné části.

Nezbytnou součástí vědecké práce je důkladná znalost teoretického zázemí studovaného problému, což umožňuje vyhnout se neopodstatněným závěrům a zjednodušením, kriticky k problému diskutovat a ukázat výstupy výzkumu v důvěryhodném a smysluplném teoretickém rámci. Zde bohužel autor vykazuje značné slabiny.

K vědecké práci také patří seriózní zacházení s literárními odkazy a citacemi na principu „dohledatelnost a ověřitelnost“; ani to nepatří k autorovým silným stránkám.

V neposlední řadě k vědecké práci, zejména při výzkumu tohoto typu, patří vysoká etická citlivost a důkladné ošetření všech etických problémů a rizik, které by mohly vzniknout. Autor však bohužel tato požadavky naplňuje jen neuspokojivě a nedokládá příliš vysoké etické vědomí.

Měl jsem v poslední době příležitost oponovat řadu disertačních prací z několika pražských i mimopražských fakult a zaujaly mě jejich společné rysy: (1) povrchní znalost, ba i neznalost studované problematiky, (2) metodologická preciznost, (3) banální výstupy metodologicky zručně pojednaného výzkumu, (4) etická nedbalost. Zjistil jsem ke své lítosti, že doktorandské programy většinou vyžadují pouze metodologickou preciznost; teoretické deficity, banalita výsledků ani nízké etické vědomí vedoucí prací příliš nezajímá. Takové pojetí dokladu o schopnosti k vědecké práci mě vskutku netěší.

Ke cti kolegy Zlámaného budiž řečeno, že „banalita výstupů metodologicky zručně pojednaného výzkumu“ se na jeho disertační práci nevztahuje, to první (1), tj. chabá teoretická vybavenost, však ano. Jak jsem výše uvedl, ani jeho zacházení s literárními zdroji a etické ošetření osobních údajů neodpovídá požadavkům seriózní vědecké práce.

Vzhledem k těmto vážnými výhradami a po dlouhém váhání nakonec práci v této podobě **nedoporučuji k obhajobě**. Věřím, že autor je schopný nedostatky napravit a práci předložit znovu, a doufám, že mu to bude umožněno.

Praha 4.května 2013

Doc. MUDr. PhDr. Kamil Kalina, CSc.

Apolinářská 4

128 00 Praha 2

kalina@adiktologie.cz

www.adiktologie.cz

Tel: 224965064, Fax: 224923077

Mobil 731249809